

Stane Berzelak

POMEMBNI LJUDJE IZ MISLINJSKE, MEŽIŠKE IN ZGORNJEGA DELA DRAVSKE DOLINE

Referat na 26. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Slovenj Gradcu 28. 9. 1992

Ko sem na pobudo nekaterih članov predsedstva Zveze zgodovinskih društev Slovenije sprejel ta referat, sem vedel, da tema ni strogo strokovna. Pomeni pa vendarle lahko uvod v spoznavanje ljudi in okolja, v katerem poteka naše zborovanje. To za tako majhen prostor kot je slovenski, mogoče ne zvezi preprečljivo, vendar vsi vemo, da nas slovenska različnost od vasi do vasi, od mesta do mesta, od regije do regije dela takšne, kot smo. Tudi za zgodovinarje je torej spoznavanje ljudi uvod v vsako strokovno delo.

Spoznati ljudi ob meji je še dodaten izziv, saj je v takem prostoru – ob stiku dveh kultur – zaradi obojestranskih vplivov zaznati marsikaj zanimivega. Zato je prava škoda, da nismo našli še nekoga, ki bi o isti temi spregovoril z le nekaj kilometrov oddaljene »druge strani«.

Pripraviti referat o pomembnih ljudeh je na prvi pogled zelo preprosta naloga. V resnici pa težka in še nehvaležna povrhu – na srečo vsaj zanimiva. Odpira se namreč cela vrsta dilem, med katerimi izstopata dve:

1. Koga izbrati v množici zanimivih in ustvarjalnih ljudi, ki so skozi stoletja in tisočletja delovali na tem prostoru?

2. Kdo je pomemben in kdo ne? Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da je pomembna osebnost tisti, ki ima »zaželeno lastnost, kakovost v najvišji meri« ali »ki se mu zaradi pozitivnih lastnosti, kakovosti njegovega dela izkazuje velika čast, spoštovanje«. Ob takem kriteriju je težko določiti oziroma imenovati »pomembne ljudi« – še posebej, če vemo, da nas zgodovinarje pogosto navdušujejo ravno tisti brezimeni mojstri ustvarjalci, delavci in »umetniki« od kamene dobe dalje.

Zato seznam pomembnih ljudi Mislinjske, Mežiške in zgornjega dela Dravske doline začenjajo lovci iz Potočke zijalke, Špehovke in Herkovih peči, posamezniki iz ilirskih in kelt-skih gradišč v Mislinjski dolini, antični ustvarjalci in prebivalci različnih postojank in podeželskih vil ob cesti Celeia – Virunum. Zaradi zgodnje slovenske poselitve prostora (to dokazuje tudi obstoj dveh prafar v Mislinjski dolini), bi lahko našli zanimive ljudi v tem delu tudi v času pred 12. stoletjem.

Z nastankom mesta Slovenj Gradec in trgov Dravograd, Guštanj, Marenberg, Muta in Vuzenica se je razgibalo srednjeveško življenje. Več ljudi, ki so tod dobivali posesti ali potovali skozi iz takšnih in drugačnih vzrokov, je pomenilo tudi več vplivov na materialno in duhovno življenje. Pomembnejši ljudje iz tega časa so bili v glavnem ustvarjalci, ki so po naročilu prihajali sem ustvarjat (npr. **Andrej iz Ottinga** je naslikal freske v gotski cerkvi sv. Duha v Slovenj Gradcu). Med pomembnejšimi lastniki posesti pa so bili Otokar II., Aeneas Piccolomini – poznejši papež Pij II., oglejski patriarhi, pa družine Habsburžanov, Spanheimov, Windischgrätzov, Askvinov, Traungavcev, Trušenjskih, Galov, pozneje pa še Thurnov.

Humanizem je s svojimi vplivi segel tudi v razvijajoče se mesto Slovenj Gradec. Tako je že v 14. stoletju v Bologni študiral župnik **Piligrin** iz Slovenj Gradca, na Dunaju pa v 70. letih 15. stoletja kar štirje študentje. Med njimi tudi **Matevž Cerdonis** (ok. 1445 – po 1487), zadnji samostojni tiskar inkunabul v Padovi. Danes je ugotovljenih nad 60 njegovih tiskov medicinske, matematično-astronomske in pravne vsebine – tiskal pa je tudi humanistična dela.

16. stoletje je s svojo razgibanostjo hitro vplivalo tudi na življenje v Mislinjski, Mežiški in Dravski dolini. Širila se je kmečka upornost, širila pa se je tudi reformacija, ki je zajela predvsem meščane Slovenj Gradca in tržane Guštanja. Samo 8 let po Luthrovi objavi začetka

reformacije je v naših krajih že deloval pridigar **Hans Haas**. K njegovi smrtni obsodbi leta 1528 je pripomogel tudi prvi veliki znanstvenik, ki je živel v Starem trgu pri Slovenj Gradcu, **Avguštin Prygl-Tyfernus** (1475–1537) – humanist in zbiralec rimskih napisov (na tem področju je bil mednarodno priznan in uveljavljen); znan pa je tudi kot arhitekt in zgodnji arheolog.

V času protireformacije je v te kraje večkrat prihajal **Tomaž Hren**, saj je osebno nadziral in vzpodbujal gradnjo najvišje ležeče cerkve v Sloveniji na Uršlji gori, ki so jo gradili plešivški kmetje v letih 1570–1602, »da ljudem ne bi primanjkovalo kruha, mošta, dobrotljivosti in prave krščanske vere«.

Propadanje gradov v okolici v 17. in 18. stoletju je povzročilo ustvarjanje nove arhitekture v mestu in trgih, predvsem pa gradnjo in bogatitev cerkva. Mojstrom, ki so prihajali v te kraje od drugod (npr. **Janez Jakob Schoy** 1686–1733 – deželni in dvorni kipar v Gradcu) so se pridružili domačini – in s svojim ustvarjanjem postali pomembni. Barok je bil posebno močan v Slovenj Gradcu, kjer je zraslo eno pomembnejših središč na Slovenskem Štajerskem. V Slovenjgraških delavnicah so delovali: slikar **Mihael Scobl** (? – 1646), slikarja **Franč Mihael Strauss** (1674–1740) in **Janez Andrej Strauss** (1721–1782), kipar in rezbar **Janez Jurij Mersi** (1725–1788) ter kipar in pozlatar **Anton Satori** (1739–1807). Njihova dela so spreminjala podobo Mislinjske, Mežiške in Dravske doline, pa tudi drugih delov Štajerske in Koroške.

19. stoletje je temeljito spremenilo podobo treh dolin. Z industrializacijo so se okrepili novi kraji, prišli so novi ljudje – različnih poklicev in različnih izobrazbenih ravni. Zgodil pa se je še en premik – pomembni ljudje so ustvarjali tudi na podeželju. V Starem trgu je **Janez Pavel Ješenak** (1755–1827) pisal strokovne knjige, pozneje pa je tu živel do svoje smrti leta 1890 tudi publicist, pesnik in pripovednik **Davorin Trstenjak**. Na Selah je **Valentin Orožen** pisal svoje pesmi (med njimi tudi ponarodelo »Kje so moje rožice?«). V Vuzenici je v letih 1838–1844 živel **Anton Martin Slomšek** in v tem času napisal svoje pedagoško delo *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*. Prav tam je konec prejšnjega in v začetku tega stoletja živel in ustvarjal dunajski krajinar in portretist **Oskar Pistor**. V Vuhredu se je rodil **Ivan Vrban-Zadavrski** (1841–1864) – prvi slovenski prevajalec Shakespeara.

V 19. stoletju se je na našem podeželju razmahnila še ena posebnost, ki je drugod v Sloveniji manj pogosta – bukovništvo. Pisci – samouki, kmečki ljudje, ki so ob pomanjkanju primernih knjig prepisovali, prevajali in prirejali nabožne, praznoverske, praktične posvetne spise in pesmi. Tradicija se je v naših krajih ohranjala do danes, kar lepo dokazuje **Blaž Maverel** (1896–1977) – bukovnik s Strojne, ki je še pri 80. letih vztrajal na svoji samotni kmetiji, skrbel za hrano in dom – in vsakih 14 dni iz nekaj ur oddaljenih Raven prinašal domov poln nahrbtnik knjig iz Študijske knjižnice.

Tako je ustvarjanje pomembnejših ljudi v Mislinjski, Mežiški in zgornjem delu Dravske doline postalo razpeto med meščansko – trško in podeželsko tradicijo. V 19. stoletju pa je postal intenziven še en proces – germanizacija. Ta je močno vplivala tudi na ustvarjalce tega obdobja, saj se je večina izobraževala v velikih centrih monarhije (na Dunaju, v Pragi). Duh nemštva se je selil v mesta – na podeželju pa se je ohranjalo slovenstvo. To lahko lepo vidimo, če analiziramo življenje dveh najpomembnejših mož 19. stoletja v Mislinjski dolini: skladatelja Huga Wolfa in kiparja Franca Bernekerja.

Hugo Wolf (1860–1903) se je rodil v Slovenj Gradcu. Njegovi predniki po materini in očetovi strani so bili slovenskega rodu (očetov ded Maksimiljan Vouk, materin ded Gašper Orehovnik). Poznejša priimka Wolf in Nussbaumer kažeta, da so meščani konec 18. in v 19. stoletju zaradi ekonomskih interesov prevzemali nemška imena – s tem pa pogosto tudi nemško kulturo in jezik. Tako Hugo Wolf ostaja eden najpomembnejših ljudi rojenih v Mislinjski dolini – vendar tudi eden največjih avstrijskih skladateljev in mojstrov samosppeva. Napisal je okoli 300 različnih spevov, opero *Corregidor*, simfonično pesnitev *Penthesilea* in veliko manjših del. O njem obstaja več kot 10 samostojnih knjižnih življenjepisov, navduševal pa je tako znane ljudi kot so Thomas Mann, Hermann Hesse in Albert Einstein.

Povsem drugačna je usoda **Franca Bernekerja** (1874–1932) – rojenega na Berneškem pod Malo kopo. Sam v svoji biografiji pravi: » . . . Nekateri ljudje so prerokovali, da si še kruha ne bom mogel izprositi. Vendar sem rasel prosto, prepuščen samemu sebi in naravi . . . «

Trda mladost v okolici Slovenj Gradca in življenje sta vplivala tudi na njegovo ustvarjalnost. Zato ne preseneča Jakopičeva ocena: »Vsebina vseh teh skic je žalosti polna. Morda se v njih zrcali duša Bernekerjevega življenja? Ali so morda odsev vseh tistih trpečih ljudi, ki jih Berneker opazuje in ljubi?« Franc Berneker sodi med najpomembnejše slovenske kiparje – kot človek pa med samorastnike, kakršne je opisal Lovro Kuhar v svoji noveli in kakršne še danes najdemo v naših krajih.

Med ljudmi, ki so živeli ob koncu 19. stoletja v naših krajih, je zanimiv **Ernest Goll** (1887–1912) – v Slovenj Gradcu rojeni pesnik, ki je med študijem filozofije v Gradcu napravil samomor. Njegova pesniška zbirka *V grenki človekovi deželi* je izšla v Avstriji v številnih izdajah – nikoli pa ni izšla v Sloveniji.

V prvi polovici dvajsetega stoletja so med pomembnimi ljudmi v treh dolinah prevladovali besedni ustvarjalci: **Lovro Kuhar** – **Prežihov Voranc** v Kotljah, **Fran Ksaver Meško** na Selah, **Gusti Stridsberg** v Mislinjski Dobravi. Vsak od njih je po svoje oblikoval podobo kraja – najmočnejše gotovo Prežihov Voranc.

Uveljavilo se je tudi vse več znanstvenikov: narodopisca **Franc Kotnik** in **Vinko Mödendorfer**, zgodovinar **Josip Mravljak**, pravnik, zgodovinar in etnograf **Josip Šašel**, zadnje leto svojega življenja pa je v Črni preživel tudi znani slovenski zgodovinar **Anton Kaspert**.

In naš čas? Razdalje so se zmanjšale, ljudje zbližali. To pa tudi pomeni, da danes veliko naših ljudi odhaja in ustvarja tam, kjer so fakultete, inštituti, akademije. Korenine pa ostajajo. Da je nekaj v zemlji (ali zraku) dokazujejo umetniki... Njihovo samorastništvo, ki se je začelo z bukovniki, Bernekerjem in Prežihom, je močno prisotno še danes – pa naj gre za **Jožeta Tisnikarja** v Slovenj Gradcu, **Antona Repnika** na Muti ali za **Alojza Jerčiča**, ki je z Mute odšel in se uveljavil na Japonskem. Ob teh obvladujejo likovno-umetnostni prostor še akademski slikarji ali kiparji **Karel Pečko**, **Bogdan Borčič**, **Vida Slivnik-Belantič**, **Gustav Gnamuš**, **Andrej Grošelj**, **Benjamin Kumprej**, **Rade Nikolič**, **Naca Rojnik**; med ostalimi pa še **Franc Berhtold**, **Simon Rutnik**, **Janko Dolenc**, **Stojan Brezočnik**. Ob tem je prav, da omenim, da so v Slovenj Gradec nekaj zadnjih desetletij prihajali razstavljati tudi pomembni svetovni umetniki, ki odklanjajo vabila večjih evropskih mest: Henry Moore, Werner Berg, Ossip Zadkine, Tadeus Lapinski, Pino Poggi. Vsi ostajajo tudi pozneje vsak po svoje še vedno povezani z našimi kraji.

Med besednimi ustvarjalci omenjam nekaj bolj znanih: **Leopolda Suhodolčana**, **Hermana Vogla**, **Marjana Kolarja**, **Ljubo Prenner**, **Vinka Oslaka**, **Ivanko Hergold**, **Marjana Pungartnika**, **Draga Druškoviča**.

Za golo naštevane imen pomembnejših ljudi iz Mislinjske, Mežiške in zgornjega dela Dravske doline sem se odločil zato, ker se mnogi med vami s temi ljudmi srečujete ali celo sodelujete. Mi pa se seveda lahko pohvalimo s tem, da imajo ti ljudje tu korenine ali da tu živijo in ustvarjajo. Med znanstveniki zato omenjam: – zgodovinarje: **Marijana Britovška**, **Jasno Fischerjevo**, **Ivana Grobelnika**; pa na drugi strani ljudi, ki so ustvarjali muzejske zbirke in se ukvarjali z lokalno zgodovino: **Jakoba Sokliča**, **Bogdana Žolnirja**, **Ivana Škafarja**, **Maksa Dolinška**, **Alojza Krivograda**; jezikoslovce in literarne zgodovinarje: **Franca Sušnika**, **Janeza Gradišnika**, **Janeza Stanonika**, **Primoža Simonitija**, **Lada Kralja**, **Zinko Zorko**, **Silvijo Borovnik**; geografa **Jakoba Medveda** in **Ivana Gamsa**; arheologinjo **Miro Strmičnik-Gulič**; pedagoga **Franceta Strmčnika**; ekonomista **Franca Tretjaka** in **Daniela Pučka**; elektrotehnika **Antona Železnikarja**; fizike **Janeza Strnada**, **Igorja Grabca**, **Gvida Pregla**; biologa **Franca Sušnika** ml.; zdravnike **Iva Reispa**, **Andreja Koglerja**, **Janka Sušnika**. Med glasbeniki so se uveljavili dirigent in skladatelj **Lojze Lebič**, ljudski skladatelj **Luka Kramolc** ter glasbeniki **Stanko Arnold**, **Oto Verhovnik**, **Dušan Kranjc**; med gledališkimi umetniki pa **Jerica Mrzel**, **Ivo Ban**, **Mojca Ribičeva**.

Seznam v celoti je nujno pomanjkljiv. Možno ga je napadati z vseh strani – vendar bo vsaka razprava nekaj novega, dodan delček v spoznavanju ljudi Mislinjske, Mežiške in zgornjega dela Dravske doline. Zaradi tega je takšna obravnava razpotje: nazaj med imena in spoznati ljudi поблиže, ali naprej med nova, neimenovana in neodkrita imena. Tu se vidi, kako je naš svet velik... a tako majhen obenem. In obratno...

Zusammenfassung

BEDEUTENDE PERSÖNLICHKEITEN AUS DEM MISLINJA-, MEŽA- UND DEM OBEREN DRAUTAL

Stane Berzelak

Auch für die Historiker bildet das Wissen über einzelne Persönlichkeiten eine Einführung in die fachliche Arbeit. Darum befasste ich mich auf dem 26. Historikertag in Slovenj Gradec mit den bedeutenden Persönlichkeiten aus dem Mislinja-, Meža- und dem oberen Drautal.

Interessanten, schöpferisch tätigen Menschen begegnen wir in diesem Gebiet in allen historischen Epochen. So besteht das Hauptproblem einer solchen Abhandlung in der Auswahl und in der Bestimmung der Kriterien dafür, was man als »bedeutend« bezeichnet. Das Verzeichnis ist deshalb insgesamt lückenhaft – jeder neue Beitrag wird zusätzliche Erkenntnisse über die Leute im Mislinja-, Meža- und dem oberen Drautal bringen.

NARODNI MUZEJ, Ljubljana, Prešernova 20, tel.: (061) 218-876, fax: (061) 221-882

Jaroslav Šašel: OPERA SELECTA

Ljubljana : Narodni muzej, 1992 (Situla 30), 872 strani.

Izbrana dela Jaroslava Šašla (1924–1988), eminentnega slovenskega epigrafika in antičnega zgodovinarja, obsegajo 92 člankov, ki so bili objavljeni v letih 1953–1990. Večina je bila doslej publicirana le v tujih revijah, ki pa jih ni vedno lahko dobiti. Nekaj pa je takih, ki so bili objavljeni v slovenščini in urednika (Stane Gabrovec in Rajko Bratož) sta se odločila, da jih prevedemo v angleščino, da bodo tako dostopni širši mednarodni strokovni javnosti. Vsi prispevki v delu Opera selecta so tako zdaj v tujih jezikih – angleščini, nemščini in italijanščini. Razvrščeni pa so po tematskih skupinah, ki odražajo Šašlovo široko znanje in zanimanje:

- I Študije o onomastiki in prosopografiji
- II Epigrafika in zgodovina
- III Vojaška zgodovina
- IV Študije o ekonomski zgodovini
- V Mesta, naselja in topografija področja ob Severnem Jadranu, v Vzhodnih Alpah in za Zahodnem Balkanu
- VI Pozna antika in srednji vek

Geografsko torej obravnavajo področje od Severnega Jadrana in Vzhodnih Alp do osrednjega Podonavja in Zahodnega Balkana. Kronološko pa od začetka Rimskega cesarstva do zgodnjega srednjega veka.

V publikaciji je objavljena tudi celotna bibliografija Jaroslava Šašla, dodani pa so obsežni indeksi razdeljeni po tematiki: I. imena oseb, ljudstev in božanstev; II. geografski pojmi; III. predmetni indeksi.

Strokovne ustanove in člani strokovnih društev imajo 25%, študentje pa 50% popusta za nakup po enega izvoda knjige.